

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: «Таптым-ау сені»)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	Максимова Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinaronyms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорынның тұрақты дамуының	4103

Қорытындылай келе, қазақ киносының өзіндік болмысы мен ұлттық болмысын қалыптастыруда оның тілдік ерекшеліктері маңызды. Қазақ тілінің байлығы мен алуан түрлілігін көрсете отырып, кино халықтың мәдени құндылықтарын, салт-дәстүрін, тарихын сақтап жеткізуге ұмтылады. Тілдің бейнелермен, сюжеттермен және дыбыспен өзара әрекеттесуі көрерменге Қазақстанның мәдени контекстінің ерекшеліктерін жақсырақ түсінуге мүмкіндік беретін ерекше атмосфера сыйлайды. Қазақ киносы өзінің бірегей тілдік кодын пайдалана отырып, көрермендерге қазақы мәдени мұраны насихаттай алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Борвелл, Д., Томпсон, К. (2019). *Киноның мәні: Кино өнеріне кіріспе*. Алматы: Кинотану баспасы.
2. Мувье, Л. (1975). *Visual Pleasure and Narrative Cinema*. Screen, 16(3), 6-18.
3. Сейдімбек, А. (2000). *Бейнел сөздер*. Алматы: Темірқазық.
4. Қазақ әдеби тілінің сөздігі (2007). 6-том. Алматы: Арыс баспасы.
5. Қазақ әдеби тілінің сөздігі (2011). 15-том. Алматы: Арыс баспасы.
6. Жанұзақ, Т. (2000). *Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен қолданыстар*. Алматы: Ана тілі.
7. Әлімқұлов, Т. (1995). *Қазақ көркем сөзінің табиғаты*. Алматы: Ғылым.
- Қалиев, Б. (2003). *Қазақ тілі: лексикалық және фразеологиялық ерекшеліктері*. Алматы: Санат.

ӘОЖ 81'373.612.2

І.ЖАНСҮГІРОВТІҢ «ҚҰЛАГЕР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МЕТАФОРАЛАРЫ

Муратова Мадина

madinamuratova770@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультеті Қазақ тілі әдебиеті мамандығының 1-курс студенті Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Ж.Қ. Өмірбекова

Тілдегі ең көркем бейнелеу құралдарының бірі – метафора. Ол белгілердің ұқсастығына қарай бір заттың немесе құбылыстың атауын басқа заттың немесе құбылыстың атауы ретінде қолдану арқылы жасалады. Ғалымдардың метафораға берген анықтамаларына көз жүгіртейік. Ең алғаш, төл ғылымымызда метафораға анықтама берген А.Байтұрсынов болды. А.Байтұрсынов метафораны ауыстыру деген атаумен қолданып, оған теориялық анықтама берген: Сөздің көбін өз мағынасында жұмсамай, өзге мағынада жұмсаймыз. Арасында тек ұқсастық жоқ, екі нәрсенің етететін әсері бірдей болса, біріне қас қамалды екіншісіне ауыстырып айтамыз. Мысалы, «күн құтырып кетті», «аяз қарыған», «қырау соққан» дейміз. «Құтырып кетті», «қарыған», «соққан» деген сөздер нақ өз мағынасында емес, өзге мағынада айтылып тұр. «Құтыру» жанды, есті нәрсенің күйін көрсететін сөз. Мұнда күннің желдетуі адамның құтырған күйіне ұқсас әсер ететіндіктен жанды нәрсенің күйін көрсететін сөз күннің күйін көрсетуге ауыстырылып алынып тұр. Осындай ұқсастығымен ауыстырылып, өз мағынасынан сөзді өзгелеп айту – ауыстыру деп аталады», - дейді [1,391 б]. Ғалым Ахановтың айтуынша, метафора сөз мағынасының ауысуы арқылы жаңа мән [2,109 б]. Зерттеуші Қ.Жұмалиев метафораны «сыртқы не ішкі бір ұқсастығына қарап, бір нәрсені екінші нәрсеге балау,екі нәрсенің арасына тепе-теңдік белгісін қою» - деген анықтама берсе [3,364 б], ғалым З. Қабдолов «метафора сөз мәнін түрлендіре өзгертіп айту,

суреттеліп отырған затты не құбылысты айқындай түсу үшін, ажарландыра түсу үшін оларды өздеріне ұқсас өзге затқа не құбылысқа балау, сөйтіп, зерттеліп отырған заттың не құбылыстың мағынасын үстеу, мазмұнын тереңдетіп, әсерін күшейту» -деп қорытады [4,42 б].

Профессор В.М. Жирмунский: Біз ұқсастықтың негізінде сөздің мәнінің өзгеруін метафора деп атаймыз. Мысалы, жұлдыздар інжу сияқты: «інжу жұлдыздары», немесе «жұлдыз маржандары», немесе жұлдыздарды – «аспан маржандары» деген секілді поэтикалық метафораның түрлі мысалдарын ұсынады. Метафоралар күнделікті сөйлесу тілінде де кездеседі: «ауыр қайғы», «ащы көңілсіздік», «жарқын сезім», «тау етегі», «шөлмектің мойны» және т.б» – мысалдарды алға тартады [5].

Поэтикалық шығармаларда метафоралар кейіпкерлердің мінез-құлқын, олардың іс-әрекетін, оқиғалардың драмалық сипатын тереңірек ашуға мүмкіндік береді. Ілияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасында мұндай көркемдік тәсіл кеңінен қолданылған. Ақын метафоралар арқылы кейіпкерлердің мінез-құлқын бейнелеп қана қоймай, шығарманың философиялық мәнін тереңдетеді.

Ілияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасы тіл саласында ерекше орын алады. Поэманың лексикалық жағы, яғни тілдік таңдау мен сөздердің қолданылуы, оның терең мәнін аша түседі. Ақын шығармасында қазақ тілінің байлығын, оның ішкі құрылымын, метафоралық мәнін шебер пайдалана отырып, оқырманға әсерлі әсер қалдырады.

Поэманың лексикасы — бұл қазақ тілінің бай әрі көпқабатты қолданылуының айқын көрінісі. Ілияс Жансүгіров тілдік ресурстарды өз шығармасында терең мағынада қолданған. Әсіресе, Құлагер мен Ақан сері арасындағы байланыс метафоралар арқылы айқын бейнеленеді.

Әлеуметтік мәселелердің тілдегі көрінісі ерекше назар аударады. Поэмада қазақ қоғамындағы әділетсіздік, күншілдік, қатыгездік сияқты өзекті мәселелер сөздік қор арқылы көрсетіледі. Мысалы, «қастандық», «жалғыздық», «рухани күйреу» сияқты сөздер тек сыртқы сипаттаманы емес, адамның ішкі әлемін, оның күресін, қоғамдағы әділетсіздікті айқындайды. Бұл сөздер, өз кезегінде, оқырманға үлкен философиялық ой тастайды. Поэмада Ақан серінің өмірі мен оның Құлагер атты тұлпарының трагедиясы негізгі тақырып болып өріледі. Ақан сері Қорамсаұлы (1843–1913) – қазақтың көрнекті ақыны, сазгері, серісі. Оның есімі тек әндерімен ғана емес, ерекше тұлпары – Құлагермен де тығыз байланысты. Ақан сері Құлагерді ерекше бағалап, оны өнерінің, еркіндігінің символы санаған. 1876 жылы Сағынайдың асы кезінде Ақан сері Құлагерді бәйгеге қосады. Бірақ оның жүйріктігін көре алмаған Батыраш бай қастандық жасап, Құлагерді өлтіртеді. Бұл оқиға Ақан серінің өмірін түбегейлі өзгертеді: ол жалғыздыққа бет бұрады, қоғамнан алыстайды. Осылайша, Құлагердің өлімі Ақанның рухани күйреуінің символына айналады. Ілияс Жансүгіров осы тарихи оқиғаны көркемдік шеберлікпен жырлап, қазақ қоғамындағы әділетсіздік, күншілдік, қатыгездік секілді әлеуметтік мәселелерді тереңінен қозғап метафораларды кеңінен қолданады.

Ақан серінің өнері, оның әншілік, серілік қасиеті туралы айтқанда ақын былай дейді:

«Әдемі сөз – намаз, Ақан – сопы...»

Бұл жерде «әдемі сөз – намаз» деген метафора ерекше мәнге ие. Намаз – мұсылмандар үшін қасиетті ғибадат, оның әрбір қимылы тәртіпке сай орындалады, мәні терең. Дәл сол сияқты Ақанның сөзі де жүйелі, әдемі, терең ойлы, жүректі тебірендетін ерекше қасиетке ие. Кейбір адамдардың сөзі жүрекке жетеді, олар айтқан әрбір сөз адамға сабақ, рухани азық, ақыл болады. Мысалы, ақындардың, шешендердің, ғалымдардың сөздері – рухани намаз іспетті. Олар адамның ой-санасын тазартатын, жаңа дүниеге көз аштыратын күдіретке ие. Қазіргі қоғамда да шынайы, терең ойлы адамдардың сөздері жүрекке жетіп, өзгелерге әсер етіп жатады және көркем мінездің белгісі болып келеді. Бұл метафора сөздің қасиетін, оның дұрыстығы мен шынайылығының маңыздылығын көрсетеді. Кейбір адамдардың сөзі жұртты біріктірсе, енді біреулердің сөзі –

қоғамды екіге бөледі. Осы тұрғыдан алғанда, әдемі, көркем, мағыналы сөз – адамдарды тәрбиелейтін, тура жолға жетелейтін намаз секілді қасиетті дүние.

«**Аттар – қаңбақ**» деген метафора аттардың мінезін ғана емес, жалпы адам тағдырының тұрақсыздығын, еркіндікті іздеумен өтетін өмір жолын бейнелейді. Кейбір адамдардың өмірі осындай қаңбақ секілді. Олар бір жерде тұрақтамайды, біреулерге бағынып, тағдырдың айдауында кетеді. Кейбіреулер өмірінде бір мақсатқа жете алмай, әртүрлі бағытқа өзгеріп отырады. Сонымен қатар, қаңбақ – еркіндіктің де белгісі. Ол жел қайда соқса, сол жаққа кетеді. Кейбір адамдар да жерге, белгілі бір ережеге байланғысы келмейді, олар еркіндікке ұмтылады. Мысалы, саяхатшылар, өнер адамдары, зерттеушілер – олардың өмірі тұрақты емес, бірақ олар өздеріне ыңғайлы өмір сүреді. Қазақта «**қаңбақ мінез**» деген сөз бар. Бұл жеңілтек, тұрақсыз адамдарға айтылатын теңеу. Демек, аттарды қаңбаққа теңеу жүйрік тұлпарлардың тұрақсыздығын ғана емес, кейбір адамдардың мінезін де сипаттайды.

Ақан сері мен Құлагерге қастық жасағандарды ақын былай сипаттайды: «**Бірін қара қабанға, бірін сары мысыққа теңейді...**». Бұл жерде «қара қабан» мен «сары мысық» бейнелері ерекше мәнге ие. Қара қабан – ашкөздіктің, қатыгездіктің, дүниеқоңыздықтың белгісі. Қабан – жыртқыш, ол өзінен әлсізді аямайды, барлығын таптап кетеді. Сары мысық – қулық пен аярлықтың белгісі. Мысық көзге сүйкімді көрінгенімен, ол өте айлакер. Бұл метафоралар арқылы ақын қоғамдағы әділетсіздікті көрсетеді. Құлагердің өлімі – күншілдік пен зұлымдықтың салдары. Кез келген қоғамда «қара қабан» мінезді қатыгез, пайдакүнем адамдар болады. Олар өз пайдасы үшін кез келген нәрсені құрбан етуге дайын. Мұндай адамдар басқалардың еңбегін, дарынын көре алмайды, оларды қалайда сүріндіруге тырысады. Ал «сары мысық» мінезді адамдар әрдайым алдап-арбау арқылы өз дегеніне жетуге тырысады. Олар тікелей соққы бермейді, керісінше, айламен әрекет етеді. Қазіргі қоғамда да табысты, талантты, өзгелерден озық адамдарға қастық жасайтындар аз емес. Талантты адамдар кейде әділетсіздіктің құрбанына айналады.

«Келіншек – жас жауқазын, сарымсақтай,

Қыздар да пісіп отыр, қауыншақтай;

Ақ тамақ, алма бетті арулар жүр

Қыдыртқан бақалшылар сабыншықтай...»

Бұл жерде «**жас жауқазын**» метафорасы мінездің тек нәзіктігін ғана емес, сондай-ақ адамның ішкі жан дүниесінің тұнықтығын, өсу процесін де айқындайды. Жауқазын гүлінің алғашқы қадамдары, оның табиғи, таза күйі жас қыздың мінезіндегі ерекшеліктермен ұштасады. Бұл жерде ақын жас қызды табиғаттың әдемі әрі нәзік көрінісіне ұқсатады, оның мінезі мен жүрегі де дәл сол гүл сияқты таза әрі балғын, қоғамның өзіне тән сынақтары мен сынаулары алдында әлі толық ашылмаған, бірақ айқын көрінетін ерекшеліктері бар.

Жауқазынның гүлдеуі біртіндеп басталатыны сияқты, жас қыздың мінезі де уақыт өткен сайын қалыптасып, жетіледі. Оның әдептілігі, қонақжайлығы алғашқы сәттерде байқалмайды, бірақ бұл қасиеттер оның ішкі дүниесінде бастапқыдан бар, тек уақыт өте келе осы «гүлдер» ашыла бастайды. Жауқазынның ашылуы секілді, жас қыздың мінезі де сол нәзік, айқын әрі көркем сипатта ашылады, бірақ бұл процесс біртіндеп, табиғи түрде жүреді.

Сонымен қатар, жауқазынның гүлдеген кезде басқаларға әсер ететін қуатты иісі мен әсемдігі бар екені сияқты, жас қыздың мінезіндегі тұнықтық, ашықтық, мейірімділік те басқаларға жағымды әсер етеді. Алайда бұл сұлулықтың немесе әсердің бәрі тек сыртқы бейнеде емес, оның мінезінде, ойлау қабілетінде және адамгершілігінде жатыр. «Жас жауқазын» метафорасы жас қыздың өсіп, жетілу процесін ғана емес, оның ішкі күшінің, мінезінің жетілуін, әлеуметтік ортаға деген бейімделуін де білдіреді. Бұл метафора арқылы ақын жас қыздың мінезінің әр қырына тоқталады: нәзік, бірақ берік, ашық, бірақ сыпайы, өмірге деген таза көзқарасы бар, бірақ өсу мен дамудың жолында тұрған. Жауқазын – бұл өмірге жаңа қадам басқан қыздың бейнесі, оның жүрегіндегі барлық сезімдер мен ойлар әлі жас, бірақ олардың негізі беріктігін анық көрсетеді.

Илияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасында қолданылған метафоралар тек кейіпкерлердің мінезін ашып қана қоймай, өмірдің философиялық мәнін тереңдете түседі. Бұл метафоралар адамның еркіндікке ұмтылысын, қоғамдағы әділетсіздікті, адам тағдырының күрделілігін тереңінен көрсетеді. Ақынның метафоралары өмірмен тығыз байланысты, өйткені әр заманның өз Құлагері, өз Батырашы бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынов А. Ақ жол. – Алматы, 391. – 464 б.
2. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Мектеп, 1973.-416 б.
3. Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі. – Алматы, 360, 364 б.
4. Қабдолов З. Сөз өнері. Алматы, Санат, 2002.-383 б.
5. Жирмунский В.М. Метафора в поэтике русских символистов. <https://magazines.gorky.media/nlo/1999/1/metafora-v-poetikerusskih-simvolistov.html>.
6. Жансүгіров І. Құлагер (Поэма). – Алматы: Жазушы, 1987.-136 б.

ӨОЖ 81'373:39

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗ ТІЛДЕРІНДЕГІ ТАҒАМҒА ҚАТЫСТЫ ЭТНОФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР

Мұхтарова Фариза Сейдахметқызы

farizamm97@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты,
Астана қаласы, Қазақстан
Ғылыми кеңесші – Қ.Қ. Саркенова

Әрбір тілдің өзіндік сөз оралымдары, тілдік бірліктері болады және ол халық танымынан, түсінігінен хабар береді. Ұлттық ерекшеліктерден хабар беретін қазақ фразеологизмдерін зерттеу, олардың мағынасына, стильдік ерекшеліктері мен құрамына қарай топтастыру, тіл білімінің жаңа салаларымен байланыстыра қарау қазіргі заман талабы. Жеке тілдің фразеологиялық аспектілерін қарастырғанда «фразеологизмнің әлемдік бейнесі» деген мәселе қарастырылады.

Фразеологизмдердің тілдік ерекшелігін зерттеуші І.Кеңесбаев олардың өздеріне тән белгілеріне, сыртқы тұрпатына, құрамына, мақал-мәтелдермен байланысына, фразеологиялық түйдек, фразеологиялық тіркес мәселесіне, олардың стильдік ерекшелігіне, фразеологияның құрамындағы көнерген сөздерге, фразеологиялық мағынаға, тұрақты тіркес құрамындағы ұйытқы сөздерге, фразеологизм құрамындағы компоненттер мен грамматикалық ерекшеліктеріне тоқталды. Ал Ә. Қайдар мен Р.А. Авакова фразеологизмдерді семантикалық топшаларға бөліп соның ішінде ең маңызды топша ол адамға және оның тұрмысына қатысты фразеологизмдер екендігін атап көрсетеді.

Антропологиялық бағытқа сәйкес лингвистикалық, мәдени және этнографиялық тәсілдерді қолдана зерттеу жүргізу арқылы этнофразеологизмдердің сипаты, жасалу ерекшелігін қарастыруға болады.

Этнофразеологизмдер – белгілі бір халықтың тұрмыс-салтына, дәстүріне, мәдениетіне, дүниетанымына байланысты қалыптасқан тұрақты сөз тіркестері. Қазақ және қырғыз халықтарының тағам мәдениетіне қатысты этнофразеологизмдер олардың ұлттық болмысын,